

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**SOCIODEMOGRAFSKE, ISKUSTVENE I DISPOZICIJSKE
ODREDNICE PREDRASUDA PREMA STARIJIM OSOBAMA**

Diplomski rad

Branka Bučević

Mentor: dr. sc. Aleksandra Huić

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

UVOD	1
<i>Starenje i starost</i>	1
<i>Predrasude prema starijim osobama</i>	2
<i>Odrednice predrasuda prema starijim osobama</i>	6
<i>Kulturne orijentacije i predrasude prema starijim osobama</i>	8
CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	11
METODOLOGIJA	12
<i>Sudionici</i>	12
<i>Mjerni instrumenti</i>	13
<i>Skala sukcesije, identiteta i konzumacije (SIC)</i>	13
<i>Skala horizontalnog i vertikalnog individualizma i kolektivismu (HVIC)</i>	14
<i>Sociodemografski upitnik</i>	15
<i>Pitanja o iskustvu/kontaktu sa starijim osobama</i>	15
<i>Postupak</i>	16
REZULTATI I RASPRAVA	16
<i>Deskriptivna analiza</i>	16
<i>Kvaliteta i učestalost kontakata</i>	18
<i>Povezanost sociodemografskih karakteristika, idiocentrizma/alocentrizma i predrasuda prema starijim osobama</i>	19
<i>Doprinos sociodemografskih karakteristika, kvalitete i kvantitete kontakata sa starijim osobama te idiocentrizma/alocentrizma objašnjenju predrasuda prema starijim osobama</i>	21
<i>Metodološka ograničenja i preporuke za buduća istraživanja</i>	25
ZAKLJUČAK	26
LITERATURA	28

Sociodemografske, iskustvene i dispozicijske odrednice predrasuda prema starijim osobama.

Branka Bučević

SAŽETAK

Demografski trendovi diljem svijeta ukazuju na značajan porast udjela starijeg stanovništva. Predrasude prema starijim osobama predstavljaju uvjerenja o pojedincima vezana isključivo uz kalendarsku dob. Cilj provedenog istraživanja bio je utvrditi odnos između nekih sociodemografskih varijabli, kontakta, idiocentrizma/alocentrizma sudionika i predrasuda prema osobama starijima od 65 godina. U on-line istraživanju je sudjelovalo 446 muškaraca i žena u dobi od 16 do 75 godina. Korišteni su sociodemografski upitnik, pitanja o kontaktu/iskustvu sa starijima, HVIC skala horizontalnog i vertikalnog individualizma i kolektivism (Singelis i sur., 1995) te SIC skala sukcesije, identiteta i konzumacije (North i Fiske, 2013). Pokazalo se da sudionici postižu veći prosječni rezultat na skali alocentrizma nego idiocentrizma. Što se tiče subskala idiocentrizma, dobiven je veći prosječni rezultat na horizontalnom nego vertikalnom idiocentrizmu. Utvrđeno je da predrasude prema starijim osobama nisu u većoj mjeri zastupljene. Rezultati pokazuju da je iskazani stupanj predrasuda značajno viši kod pripadnika mlađih naraštaja, muškaraca, onih nižeg stupnja izobrazbe, višeg stupnja vertikalnog idiocentrizma, sklonijih desnoj političkoj opciji te kod onih pojedinaca koji svoj odnos sa starijima procjenjuju manje kvalitetnim. Također, uočavamo da su predrasude prema starijim osobama obrnuto proporcionalno povezane sa financijskim stanjem sudionika.

Cljučne riječi: predrasude prema starijim osobama, stariji ljudi, idiocentrizam, alocentrizam, kontakt.

Sociodemographic, experiential and dispositional determinants of prejudices against older people.

ABSTRACT

Demographic trends worldwide indicate a significant increase in the proportion of the older population. Prejudices against older people are beliefs against individuals solely because of chronological age. The aim of the study was to determine the relationship between sociodemographic variables, contact with elderly persons, idiocentrism/allocentrism and prejudices against people older than 65 years. Study included 446 men and women aged 16 to 75 years. In the study we used socio-demographic questionnaire, questions about contact/experience with the elderly, HVIC scale of horizontal and vertical individualism and collectivism (Singelis et al., 1995) and SIC scale of succession, identity and consumption (North & Fiske, 2013). The study showed that the participants achieved a higher average score on the scale of allocentrism than idiocentrism. As for the subscales of idiocentrism, obtained results show higher mean score on the horizontal than on vertical idiocentrism. It was found that prejudices against older people are not overly represented. Also, the expressed level of prejudices against older people is significantly higher among younger generations, men, those with lower levels of education, those with higher vertical idiocentrism, those that are more inclined to the right political option and those individuals who assess their relationship with the elderly as one of lower quality. Also, results indicate prejudices against older people are inversely proportional to the financial status of respondents.

Key words: prejudices against older people, elderly, idiocentrism, allocentrism, contact.

UVOD

Usporedno s demografskim promjenama koje pokazuju trend starenja stanovništva, poraslo je i zanimanje za znanstveno proučavanje problematike s kojom se susreću stariji pripadnici našeg društva. Osobe starije od 65 godina danas čine čak 17.70% ukupnog broja stanovništva Republike Hrvatske (Državni zavod za statistiku, 2013). Sukladno tome, povećala se i prosječna životna dob stanovnika što neizbježno utječe na društvenu i ekonomsku situaciju.

Svakodnevnim teškoćama starijih osoba često pridonose brojne predrasude i stereotipi. Unatoč činjenici da u nekim situacijama nailazimo na pozitivnu diskriminaciju ove dobne skupine, stavovi prema njima najčešće sadrže negativne konotacije (Snyder i Miene, 1994; prema Lacković-Grgin i Čubela Adorić, 2006). Predrasude prema starijim osobama svakodnevno su prisutne u medijima koji naglašavaju važnost ljepote povezane s mladosti (Harwood i Anderson, 2002; prema Tomašić, 2011). Kvaliteta života starijih osoba često je povezana s njihovim lošijim tjelesnim zdravljem i funkcioniranjem, no može biti snižena i zbog različitih predrasuda s kojima se suočavaju pripadnici treće životne dobi. Predrasude prema starijim osobama prisutne su različitim područjima kao što su obiteljski život, poslovni svijet, socijalna politika, zdravstvena skrb i druga. Upravo zbog rasprostranjenosti predrasuda i diskriminacije starijih, iznimno je važno proučavati odrednice takvog socijalnog ponašanja zbog praktične primjene stečenih znanja.

Starenje i starost

Prije nego što se detaljnije pozabavimo temom predrasuda prema starijima, potrebno je definirati bitne pojmove. Često dolazi do nekonzistentne upotrebe termina starenje i starost. Iako se koriste kao sinonimi, oni označavaju ponešto drugačije pojmove. Despot Lučanin (2003) određuje *starenje* kao proces tijekom kojeg se događaju promjene u funkciji dobi. Prema podjeli starenja, možemo razlikovati biološko starenje (obuhvaća promjene, usporavanja i opadanje u funkcijama organizma), psihološko (odnosi se na promjene u psihičkim funkcijama i prilagodbi ličnosti na starenje) te socijalno (obuhvaća promjene u

odnosu pojedinca koji stari i društva u kojem živi). Biološko, psihološko i socijalno starenje ne moraju početi u istom trenutku.

Starost je posljednje razvojno razdoblje u životnome vijeku, a može se definirati prema kronološkoj dobi, socijalnim ulogama i funkcionalnom statusu (Despot Lučanin, 2003). U razvojnoj psihologiji ovo se razdoblje često označava kao kasna odrasla dob. Starost kao razdoblje i starenje kao proces su povezani, događaju se istovremeno, ali razvoj ne završava ni u kojem određenom trenutku pa se može dogoditi istovremeni psihički razvoj i biološko opadanje (Birren i Birren, 1990; prema Despot Lučanin, 2003). Vrijeme početka starenja nije moguće precizno odrediti te nije sasvim opravdano smatrati istovjetnim starenje i određenu kronološku dob.

Predrasude prema starijim osobama

Predrasude predstavljaju jedan od najraširenijih i najopasnih oblika društvenog ponašanja kojima se bavi socijalna psihologija (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Mnogo je pokušaja definiranja predrasuda, a zajednička karakteristika svih definicija jest njihova socijalna orijentacija prema svim članovima neke skupine ili usmjerenost prema nekim pojedincima i to zbog njihove pripadnosti određenoj skupini. Prema jednoj od definicija, predrasude se definiraju kao održavanje negativnih osjećaja prema grupi i njezinim pripadnicima ili kao negativno tretiranje grupe i njezinih pripadnika (Brown, 1995). Iz navedene definicije uočavamo naglašenost emocionalne sastavnice, dok se stereotipi odnose na vjerovanja o karakteristikama društvenih grupa ili njenih članova i naglašena je kognitivna komponenta. Predrasude se mogu formirati prema svakoj skupini koja se doživljava kao „vanjska“ ili različita. U literaturi i socijalno-političkom diskursu često se može čuti pojam *predrasude prema starijim osobama* koji predstavlja uvjerenja o pojedincima vezana isključivo uz dob tih osoba (Greenberg, 2002; prema Bousfield i Hutchison, 2010). Predrasude prema starijim osobama ne moraju uvijek ići u negativnom smjeru. Primjerice, ljudi ne osporavaju potrebu za brigom o starijima, mirovinama i slično.

U različitim i mnogobrojnim prilikama susrećemo starije osobe te formiramo vlastite dojmove o njima i donosimo zaključke o njihovim kompetencijama, vjerovanjima i sposobnostima u različitim područjima (Bousfield i Hutchison, 2010).

Istraživanja koja opisuju stereotipe pokazuju kako su stereotipi o starijima negativniji i snažniji od rasnih i rodnih stereotipa (Nosek, Banaji i Greenwald, 2002; prema Lyons, 2009). Palmore (1990; prema Perišin i Kufrin, 2009) navodi devet negativnih stereotipa koji su povezani sa starenjem: boležljivost, slabost, ružnoća, umno nazadovanje, gubljenje pamćenja, beskorisnost, izoliranost, siromaštvo i depresija. Isti autor definira i osam pozitivnih stereotipa koji su povezani sa starenjem: ljubaznost, mudrost, pouzdanost, bogatstvo, politički utjecaj, sloboda, vječna mladost (upotreba različitih proizvoda koji zaustavljaju znakove starenja) i sreća. Što se tiče domaćih istraživanja, studenti Sveučilišta u Zadru najčešće su navodili da su starije osobe senilne, čangrizave, dosadne, bolesne ili boležljive, naporne, nostalgične, uplašene zbog starosti i smrti, zaboravne, preosjetljive, tvrdoglave, bespomoćne itd. Među pozitivnim osobinama najčešće su nabrojene mudrost i iskustvo. Veliki dio sudionika nije naveo niti jednu pozitivnu osobinu kao karakterističnu za starije ljude (Lacković-Grgin i Čubela Adorić, 2006).

Također se čini da prema starijim osobama uglavnom prevladavaju negativni stavovi (Kite, Stockdale, Whitley i Johnson, 2005; Allan i Johnson, 2009). Studenti imaju negativnije stavove prema starijima kada se radi o produktivnosti, prihvaćanju promjena, nezavisnosti i optimizmu (Gellis i sur., 2003; prema Lyons, 2009). Međutim, postoje autori koji su dobili pozitivne ili neutralne stavove kao što je prikazano u studiji u kojoj su sudionici bila djeca iz SAD-a (Femia i sur., 2008; prema Lyons, 2009) i studenti sestrištva i medicine (Yen i sur., 2009; prema Lyons, 2009).

Na negativan način starenje i starost vrednuju i same starije osobe (Hummert, Garstka, O'Brien, Greenwald i Mellott, 2002; Nelson, 2002; Sayder i Miene, 1994; sve prema Lacković-Grgin i Čubela Adorić, 2006). Mnogi usvajaju negativne stereotipe kao vlastite te postaju zaboravljiviji, bolesniji i depresivniji jer smatraju da su to uobičajene karakteristike ljudi u njihovoj dobi. Prihvaćanje navedenih predrasuda utječe i na gubitak samopoštovanja kod starijih (Rodin i Langer, 1980; prema North i Fiske, 2012).

Među stručnjacima kao i među laicima postoje predrasude o starijima koje proizlaze iz njihova osobna odnosa prema starenju i nedovoljne edukacije o funkcioniranju starijih osoba (Nelson, 2002; prema Schaie i Willis, 2001). U društvu se dobna diskriminacija prepoznaje i pokazuje kroz preferiranje i privilegiranje mlađih osoba. Dobna diskriminacija podrazumijeva i nejednaku raspodjelu moći, resursa i privilegija, u pravilu na štetu starijih osoba. Kod stručnjaka u sustavu zdravstvene zaštite dob pacijenta može utjecati na tretman koji dobiva.

Javljaју se i situacije kada se stariјim pacijentima daju manje učinkoviti lijekovi za neka oboljenja jer ih zdravstveni djelatnici smatraju uobičajenim dijelom starenja (Bowling, 1999, 2007; prema North i Fiske, 2012). Znakovi depresije često ostaju neprepoznati ili dolazi do izbjegavanja razgovara o pitanjima koja se tiču smrti te su pružene manje detaljne medicinske informacije (North i Fiske, 2012). Mnoge starije osobe doživljavaju diskriminaciju u obliku zapostavljanja i zlostavljanja u institucijama koje primarno služe za dobrobit stariјih kao što su domovi za starije i nemoćne ili se nasilje događa unutar obitelji (North i Fiske, 2012).

Stariјi radno sposobni pojedinci mogu se naći u nezavidnoj situaciji budući da im je puno teže naći posao, unatoč činjenici da se radna sposobnost ne smanjuje s godinama (Schaie i Willis, 2001). Ponekad starije osobe koje udovoljavaju zakonskim uvjetima za umirovljenje odlučuju ostati radno aktivne. Osim pronalaska posla, stariјi radnici se suočavaju i s odlukama nadređenih koje nepovoljno utječu na njihovo napredovanje, plaću, mirovanje ili prestanak rada (Brooke i Taylor 2005; Kooij i sur., 2008; sve prema Lyons, 2009). Stariјi radnici smatraju se manje produktivnima od mlađih te manje otpornima na neizbježne promjene u poslovanju. Uz to, smatra ih se manje uspješnima i motiviranima za dodatne treninge i edukacije te prevladava mišljenje kako se nikako ili sporo prilagođavaju novim tehnologijama i slabijeg su zdravlja od mlađih suradnika (Gellis i sur. 2003; Okoye 2004; sve prema Cuddy, Norton i Fiske, 2005).

Važnu ulogu u promicanju pozitivnih stavova prema stariјim osobama trebali bi imati mediji, no uočeno je da se starije osobe većinom pojavljuju u oglasima kada je riječ o proizvodima povezanim sa zdravljem i umirovljenjem (Robinson, 2003). Perišin i Kufrin (2009) upozoravaju na relativno rijetko prikazivanje stariјih osoba u središnjim informativnim emisijama javne i dviju komercijalnih televizija kod nas, čime se ukazuje na potrebu zakonskog reguliranja predrasuda prema stariјim osobama u medijskom prostoru.

Postoje različiti pristupi objašnjenju predrasuda prema stariјim osobama. *Teorija upravljanja strahom* (Greenberg, Pyszczynski i Solomon, 1986; prema Solomon, Greenberg i Pyszczynski, 1991), nudi objašnjenje prema kojem ljudi pomoću kulture i religije pridaju smisao i značenje vlastitom postojanju čime štite sebe od „straha“ vlastite smrtnosti (Perišin i Kufrin, 2009). S obzirom da smrt često asociramo sa stariјom dobi, bojimo se starenja što projiciramo na stare ljude i imamo određene predrasude prema njima. U ekstremnim slučajevima može doći do gerontofobije, odnosno straha od starenja i stariјih ljudi (Lacković-Grgin i Ćubela Adorić, 2006). Prema *teoriji socijalnog identiteta*, bitna je veza

osobnog i grupnog identiteta uz potrebu pozitivne identifikacije s vlastitom grupom. Osobni identitet temelji se na osobnim vrijednostima, idejama, emocijama, ciljevima, te na tome kako pojedinac vidi sebe, dok se socijalni identitet odnosi na to kako pojedinac vidi sebe kao člana grupe kojoj pripada (Tofant, 2004). Druge ljude klasificiramo kao pripadnike vlastite ili vanjske grupe i tako se odnosimo prema njima. Pripadnost grupi pridonosi pozitivnoj slici o sebi svakog pojedinca. Kako bismo imali pozitivnu sliku o sebi, skloniji smo vidjeti pripadnike vlastite grupe pozitivno i vrednujemo ih pozitivnije u odnosu na vanjske grupe (Tajfel i Turner 1979; prema Robinson, 2003). Pozitivan socijalni identitet pruža osobi osjećaj sigurnosti, samopoštovanja i vlastite vrijednosti. Prema *evolucijskoj perspektivi*, različiti pojedinci ili grupe mogu predstavljati različite oblike prijetnje za opstanak drugih (Kurzban i Leary, 2001; prema Maričić, 2009). U istraživanju koje je uključivalo niz hipotetskih situacija u kojima sudionik odlučuje kojoj od osoba će pomoći, većina sudionika odabire mlađu ispred starijih i nemoćnih osoba i daje prednost zdravima u odnosu na bolesnike (Burnstein, Crandall, i Kitayama, 1994; prema North i Fiske, 2012). Drugi pristup pretpostavlja da ljudi trebaju živjeti u učinkovitim, nezavisnim skupinama kako bi povećali grupni te prema tome i pojedinačni uspjeh. Starije osobe se mogu shvatiti kao prijetnje jer ponekad ne mogu pridonijeti jednakom mjerom kao mlađi članovi grupe. To obično dovodi do prosocijalnog ponašanja prema toj osjetljivoj skupini ali u nekim slučajevima procjena neadekvatnosti starijih u pružanju pomoći vlastitoj grupi može potaknuti bijes i ljutnju ostalih članova (Cottrell i Neuberg, 2005; Cottrell, Neuberg i Li, 2007; sve prema North i Fiske, 2012).

U prošlosti su stariji ljudi zauzimali značajna mjesta u društvima, a prema *teoriji modernizacije* dolazi do slabljenja statusa starijih do čega je došlo zbog pomaka prema razvijenim načinima proizvodnje čime se tehničke vještine cijene više od iskustva. Zbog urbanizacije i nužnosti preseljenja smanjuje se broj tradicionalnih obitelji koje naraštajima žive u jednom domaćinstvu, a kontrola nad proizvodnjom se povjerava poslovnim ljudima umjesto obiteljskim starješinama. Ova teorija je često kritizirana zbog pojednostavljenosti (Quadagno, 1982; prema Löckenhoff i sur., 2009). Valja spomenuti i *model stereotipnog sadržaja*. Taj se model temelji na otkriću da dvije dimenzije, srdačnost i sposobnost, imaju važnu ulogu kod stereotipiziranja i predrasuda. Prema Cuddy, Norton i Fiske (2005) starije ljude smatramo srdačnima i nekompetentnima zbog čega se prema njima ponašamo prosocijalno ili ih isključujemo iz društva.

Odrednice predrasuda prema starijim osobama

U istraživanjima o predrasudama prema konkretnoj skupini ljudi, ispituju se i različite sociodemografske karakteristike. Nema mnogo sustavnih istraživanja koja se bave povezanošću individualnih obilježja pojedinca i predrasuda prema starijim osobama. Izuzetak čine istraživanja rodnih i dobnih razlika.

Brojna istraživanja su ukazala da muškarci imaju veću sklonost predrasudama prema starijim osobama (Lyons, 2009; Beatty, 2010). Muškarci uobičajeno iskazuju veću izraženost autoritarnosti koju obilježavaju rigidnost i stereotipnost mišljenja što je osobito istaknuto u socijalnim odnosima te se odražava u stereotipima i predrasudama (Petz, 1992). Rezultati brojnih istraživanja uglavnom potvrđuju da žene pokazuju više razumijevanja za emocionalna stanja drugih. Žene su emocionalno osjetljivije i brižnije od muškaraca te su općenito više usmjerene na interpersonalne odnose (Raboteg-Šarić, 1995).

Nadalje, pokazale su se razlike u izraženosti predrasuda kod sudionika različite dobi. Stariji ljudi više se oslanjaju na stereotipe i podložniji su predrasudama zbog pada u sposobnostima inhibiranja jednom započete obrade informacija (Hippel i Silver, 2000; prema Grgić, 2006). Osim toga, mlađi ljudi su manje podložni stvaranju predrasuda zbog veće izloženosti medijima i zbog šireg obrazovanja (Allport, 1954).

Obrazovanje osobe općenito iskazuju manje predrasuda. Istraživanja su pokazala da iskustva i znanja koja se stječu obrazovanjem potiču intelektualnu otvorenost i fleksibilnost koje su karakteristične za vrijednosti nezavisnost ali i otvorenost za nove ideje i aktivnosti (Kohn i Schooler, 1983; Agnihorty, 1986; sve prema Ferić, 2009). Takva iskustva potiču i propitivanje bezuvjetnog prihvaćanja postojećih društvenih normi i očekivanja pa se manja važnost pridaje vrijednostima konformizma i tradicije. Iako nismo uspjeli pronaći empirijske podatke o povezanosti stupnja obrazovanja i predrasuda prema starijim osobama, u skladu s navedenim objašnjenjem, očekivali smo da će više predrasuda prema starijima iskazivati osobe nižeg obrazovnog statusa.

Potencijalna odrednica predrasuda prema starijim osobama može biti i mjesto odrastanja (selo, mali grad ili veliki grad), odnosno mjesto u kojem je osoba provela većinu vremena do 18. godine života (razdoblje u kojem se formiraju stavovi). Siromaštvo, posebno

u ruralnim područjima je povezano s kolektivizmom jer financijska ovisnost vodi do socijalne ovisnosti, dok bogatstvo vodi financijskoj i socijalnoj nezavisnosti. Kada urbanizam podrazumijeva modernizaciju i industrijalizaciju na nacionalnoj razini, a ne isključivo gustoću naseljenosti, tada će vjerojatno biti povezan s individualističkom orijentacijom i pripadajućim vrijednostima (Triandis, 1995).

Još jedno obilježje koje se inače pokazuje povezano sa stavovima i predrasudama jest socioekonomski status pojedinca koji ima utjecaj na gotovo sve sfere života. Postoje određene razlike u vrijednosnim prioritetima s obzirom na socioekonomski status pojedinca pri čemu osobe nižeg socioekonomskog statusa veću važnost pridaju vrijednostima tradicije, konformizma i sigurnosti za razliku od onih višeg socioekonomskog statusa koji su veću važnost pridavali vrijednostima poticaja, nezavisnosti, dobrohotnosti i postignuća (Minton, Shell i Solomon, 2004, 2005; sve prema Ferić, 2009). Shodno tome očekujemo da će se socioekonomski status pokazati kao važna odrednica i predrasuda prema starijim osobama.

Politički odabir i ponašanje pojedinca trebali bi odražavati osobne vrijednosti pojedinca, a koje istodobno ističe i odabrana mu politička opcija. Istraživanjima je utvrđeno da se glasači pojedinih stranaka mogu razlikovati s obzirom na vrijednosti koje cijene, pri čemu glasači desnih (konzervativnijih) opcija u pravilu veću važnost pridaju vrijednostima "tradicije", "konformizma" i "sigurnosti", dok glasači lijevih (liberalnijih) opcija više vrednuju "univerzalizam", "nezavisnost" i "poticaj" (Barnea, 2003; Caprara i sur., 2006; Schwartz, 2007; sve prema Ferić, 2008). Vrijednosti univerzalizma naglašavaju prihvaćanje raznolikosti i brigu za dobrobit drugih, a uključuju takve specifične vrijednosti kao što su jednakost, društvena pravda i tolerancija (Ferić, 2008). Stoga očekujemo da će se i individualni politički odabiri pokazati kao važna odrednica predrasuda prema starijim osobama.

Prema *hipotezi optimalnog kontakta* (Allport, 1954), socijalni kontakt između članova različitih skupina može poboljšati međugrupne stavove i smanjiti predrasude. No, potrebno je ispunjavanje nekih uvjeta kao što su jednaki status grupa, zajednički cilj i međusobna ovisnost pri postizanju cilja. Treba postojati i podrška autoriteta, primjerice zakona (Bousfield i Hutchison, 2010). Empirijsku potporu hipotezi kontakta u slučaju predrasuda prema starijim osobama daje istraživanje u kojem je dobiveno da izravan kontakt između mlađe i starije osobe može izazvati razvijanje pozitivnih stavova prema starijima (Caspi, 1984; prema Allan i Johnson, 2009). Međutim, u nekoliko istraživanja učestalost izravnog kontakta sa starijim

osobama nije bila povezana s razvojem pozitivnijih stavova prema njima (Angiullo i sur.,1996; Carmel, Cwikel i Galinsky, 1992; sve prema Allan i Johnson, 2009). Knox, Gekoski i Johnson (1986; prema Allan i Johnson, 2009) zamjeraju većini istraživanja usredotočenost na mjerenje isključivo frekvencije kontakta pritom ne uzimajući u obzir kvalitetu. Istraživanja koja uzimaju u obzir samoprocjenu kvalitete pokazuju da je za predviđanje stavova bitnija kvaliteta odnosa nego frekvencija (Allan i Johnson, 2009).

Kulturne orijentacije i predrasude prema starijim osobama

Naše kulturalno podrijetlo i iskustvo djelomično određuju način na koji vidimo svijet i način na koji stupamo u interakciju s okolinom pri čemu se vidi uloga kulture i u formiranju stavova prema drugima (Samovar, Porter i McDaniel, 2013). Individualizam i kolektivism predstavlja "kulturalne sindrome", odnosno obrasce zajedničkih stavova, vjerovanja, kategorizacija, načina definiranja samog sebe, zajedničkih normi, uloga i vrijednosti. Kulturu možemo usvojiti iz raznih izvora, od škola, preko vjerskih zajednica pa sve do obitelji. Kultura je društveno nasljeđe, a komunikacija je ta koja kulturu čini trajnim procesom (Triandis i Suh, 2002). Poznato je zapažanje koje je iznio Hofstede (1980; prema Šverko, 2009) identificirajući SAD i zemlje engleskoga govornog područja kao pretežno individualističke, a zemlje Istočne Azije i Južne Amerike pretežno kolektivističke. Individualističke kulture stavljaju naglasak na osobna prava i odgovornosti, privatnost, izražavanje vlastitog mišljenja, slobodu, kreativnost i izražavanje vlastite osobnosti. Pripadnici zapadne kulture sebe doživljavaju kao poprilično odijeljene od ostalih te cijene osobine kao što su neovisnost i jedinstvenost. Naglasak na pojedincu pojavljuje se kao temelj američke kulture. Nasuprot njih imamo kolektivističke kulture koje izuzetno bitnim smatraju zajednicu, suradnju, zajedničke interese, sklad, tradiciju i javno dobro. Azijske i druge nezapadnjačke kulture sebe doživljavaju ovisnima o ostatku društva, odnosno, definiraju se u terminima svojih odnosa s drugim ljudima i svjesni su da je nečije ponašanje često određeno mišljenjem, osjećajima i postupcima drugih (Aronson i sur., 2005). Socijalno ponašanje kolektivista oblikovano je postojećim normama dok se individualisti vode prvenstveno osobnim stavovima. Individualisti analiziraju dobitke i gubitke u međuljudskim odnosima te su skloni prekinuti neprofitabilne odnose. Nasuprot tome, kolektivisti brinu o potrebama članova vlastite grupe i ne prekidaju odnose kada prevladaju gubici nad dobitcima (Šverko,

2009). Individualizam i kolektivism nisu potpuno odvojeni pojmovi već predstavljaju dimenzije pomoću kojih možemo opisati pojedine kulture.

Klasifikacija pojedine kulture na isključivo individualističku ili kolektivističku obuhvaća jako široke aspekte procjene. Triandis (1996, 1999, 2001; prema Šverko, 2009) opisuje dimenzije horizontalnosti kulture (naglasak je na jednakosti) i vertikalnosti (naglasak je na hijerarhiji). Uspoređivanjem vertikalnih (npr. Indija) i horizontalnih (npr. izraelski kibuc) kolektivističkih kultura dolazimo do zaključka kako su vertikalne kulture tradicionalnije i naglašavaju unutargrupnu koheziju, poštivanje normi vlastite skupine te smjernica vlasti (Bond-Smith 1996; prema Triandis i Suh, 2002). Vertikalni kolektivism je povezan s desničarskom autoritarnosti koja odražava tendenciju podložnosti vlasti i podržavanju konvencionalnosti (Altemeyer, 1996; prema Triandis i Suh, 2002). Vertikalni kolektivism i politička sklonost desnici i autoritarnosti koreliraju pozitivno s dobi i religioznošću, a negativno s obrazovanjem i provođenjem vremena s različitim osobama (Pettigrew 1999; prema Triandis i Suh, 2002; Triandis, 1995). Horizontalne kolektivističke kulture ističu empatiju, društvenost i suradnju (Triandis i Gelfand, 1998; prema Triandis i Suh, 2002). U vertikalnim individualističkim kulturama, kao što je američka, konkurentnost je visoka, a pojedinac smatra da mora biti "najbolji" kako bi napredovao u hijerarhiji. U horizontalnim individualističkim kulturama (npr. Australija, Švedska) naglasak je na samostalnosti, neovisnosti od drugih i jedinstvenosti (Triandis i Gelfand, 1998; prema Triandis i Suh, 2002).

Osim na kulturalnoj razini, dimenzije individualizma i kolektivism možemo proučavati na razini individualnih razlika. Takve osobne dispozicije nazivamo idiocentrizam i alocentrizam. *Alocentrizam* se odnosi na snažnu povezanost pojedinca sa članovima jednog ili više kolektiva (npr. obitelji, suradnika, nacije) pri čemu osoba sebe prvenstveno vidi kao člana takve skupine. Pojedinac ističe snažan osjećaj povezanosti i pripadnosti kolektivu, poštuje želje i stavove ostalih pripadnika grupe. Postoji jaka unutargrupna međuovisnost (Križanec, 2008). Svaki član skupine je primarno motiviran normama i obavezama koje nameće kolektiv i stavlja ciljeve kolektiva ispred vlastitih. Nasuprot alocentrizmu, *idiocentrizam* definiramo kao skup vrijednosti zbog kojih se pojedinac vidi autonomnim te neovisnim o kolektivu. Pripadnik društva je motiviran vlastitim željama, potrebama i pravima dok ciljeve kolektiva podređuje vlastitima (Valenčić, 1998). Osobe sklonije idiocentrizmu često imaju visoko samopoštovanje. Alocentrici imaju vrlo pozitivne stavove o članovima vlastite grupe i vrlo negativne stavove o pripadnicima ostalih skupina (Triandis i sur., 1990;

prema Triandis i Suh, 2002). Dimenzija individualizma/kolektivizma označuje sustav vjerovanja unutar neke kulture o tome kakav je odnos pojedinca i grupa kojima on pripada (Franzoi, 2000). Na planu ponašanja pojedinca ta se dimenzija označuje kao alocentrizam/idiocentrizam (Triandis, 1989; Triandis i Trafimov, 2003).

Teorija socijalnih reprezentacija (Moscovici, 1984, 1988; prema Löckenhoff i sur., 2009) navodi stavove o starenju unutar pojedine kulture kao oblik zajedničke kulturalne reprezentacije. Takvi stavovi predstavljaju sustave ideja, vrijednosti i običaja vezanih uz starenje te odražavaju skup točnih prikaza dobnih promjena i iskrivljenih predodžbi o starijim osobama (Kite i sur., 2005). Lyons (2009) navodi mnoga istraživanja u kojima percepcija starijih nije ista među svim kulturama, a možda čak i unutar samih država. Individualizam u zapadnjačkom društvu karakterizira poticanje ekonomskog rasta i proizvodnje te nezavisnosti. Takav skup pravila nikako ne pogoduje starijima kao ekonomski produktivnim pojedincima (Angus i Reeve, 2006; prema Beatty, 2010). Zapadnoazijske kulture promoviraju kolektivističke vrijednosti. U njima su važni vertikalni odnosi kao što je odnos djeteta i roditelja. Važan faktor u tome je istočnjačko vjerovanje u Konfucijev ideal koji stavlja odgovornost na mlade ljude da poštuju, slušaju i brinu za svoje starije (North i Fiske, 2012). Za razliku od njih, individualističke kulture stavljaju naglasak na horizontalne odnose kao što su odnos supružnika ili pak prijatelja (Triandis i sur., 1988; prema Beatty, 2010). Dobiveni rezultati brojnih istraživanja pružaju snažnu potporu spoznajama kako predrasude prema starijim osobama nisu univerzalni kroskulturalni fenomen pa su negativni stavovi prema starijima češći u zapadnjačkim nego istočnjačkim kulturama (Beatty, 2010).

Međutim, neka međukulturalna istraživanja su utvrdila kako predrasude prema starijim osobama predstavljaju kroskulturalan fenomen. Tom stajalištu pridružili su se i Cuddy i sur. (2005) kada su proveli istraživanje sa studentima iz Belgije, Kostarike, Hong Konga, Japana, Izraela i Južne Koreje. Sudionici su procjenjivali ljude po srdačnosti i kompetenciji te su u skladu s modelom stereotipnog sadržaja starije osobe evaluirali srdačnima, ali manje kompetentnima. Harwood i sur. (1996; prema Cuddy i sur., 2005) su zamolili sudionike da navedu osobine koje povezuju sa starijim ljudima. Faktorskom analizom dobiveno je da prevladavaju osobine srdačnosti i kompetentnosti. Uz to, autore su iznenadili rezultati prema kojima sudionici iz istočne Azije, pogotovo Hong Konga, izvještavaju o pretežno negativnim procjenama starijih ljudi. Istraživanja provedena u Kini, Japanu, Tajvanu i Tajlandu idu u prilog tezi o predrasudama prema starijim osobama kao kroskulturalnom fenomenu. Procjene sudionika bile su negativnije od procjena američkih državljana (Cuddy i sur., 2005). Moguće

objašnjenje porasta predrasuda prema starijim osobama kod kolektivističkih kultura jest utjecaj zapadnih kultura, kapitalizma i individualističkih vrijednosti pri čemu se pripadnici istočnjačkih kultura počinju osjećati manje obveznima za održavanje tradicije koja podrazumijeva brigu za starije (Lyons, 2009).

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Budući da u Hrvatskoj ima razmjerno malo istraživanja o predrasudama prema starijim osobama, ovaj rad je prilog nastojanjima da se dobije uvid u odrednice takvih uvjerenja. Radovi u kojima se ispituje odnos kontakta i predrasuda prema starijim ljudima većinom potvrđuju pozitivan utjecaj kontakta na stavove i smanjenje predrasuda prema starijim osobama. Ipak, postoje i istraživanja koja nisu potvrdila navedeno. Prethodna istraživanja pokazala su važnost razlikovanja subjektivne procjene kvalitete odnosa sa starijima od učestalosti kontakta što smo procijenili i u našem istraživanju. Pregledom relevantnih teorija i istraživanja u području predrasuda i diskriminacije starijih osoba, još nije posve jasno jesu li predrasude prema starijim osobama pankulturalni sindrom ili postoji jasna distinkcija između naroda. Pretpostavljajući da se uvjeti u drugim društvima razlikuju od uvjeta u našem društvu zbog relativno nedavne promjene vrijednosnog sistema, normi ponašanja i političkih struktura, u istraživanje smo uključili razne sociodemografske činitelje, procjenu idiocentrizma i alocentrizma sudionika te ih povezali s predrasudama prema starijim osobama.

Cilj ovog istraživanja jest ispitati doprinos nekih sociodemografskih varijabli, subjektivne procjene kvalitete i kvantitete kontakta sa starijim osobama te idiocentrizma/alocentrizma sudionika u objašnjenju predrasuda prema starijim osobama. Na temelju prethodno provedenih istraživanja izloženih u uvodu, formuliran je sljedeći problem i hipoteze:

1. Utvrditi relativan doprinos ispitivanih sociodemografskih odrednica (rod, dob, stupanj obrazovanja, mjesto stanovanja do punoljetnosti, životni standard kućanstva, političko opredjeljenje), varijabli kvalitete i učestalosti kontakta te idiocentrizma/alocentrizma sudionika u objašnjenju predrasuda prema starijim osobama.

Hipoteze: Očekujemo da će izraženije predrasude prema starijim osobama imati mlađi sudionici, muškarci, oni nižeg stupnja obrazovanja, slabijeg materijalnog statusa, koji su odrasli u manjim mjestima, sudionici više desnog političkog opredjeljenja, izraženijeg vertikalnog idiocentrizma te oni koji rijetko provode vrijeme sa starijim osobama te procjenjuju kontakte sa starijima negativnije.

METODOLOGIJA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 446 sudionika, od toga 297 žena (66.59%) i 149 muškaraca (33.41%). Prosječna dob sudionika iznosila je 33.74 godine ($SD = 13.91$). Raspon dobi sudionika je od 16 do 75 godina. Ostale karakteristike uzorka s obzirom na sociodemografske značajke sudionika prikazane su u tablici 1. Istraživanje je provedeno na prigodnom, ali heterogenom uzorku.

Tablica 1

Struktura uzorka prema prikupljenim sociodemografskim podacima sudionika, izraženo u postocima ($N = 446$).

Veličina mjesta boravka do punoljetnosti	Stupanj obrazovanja	Financijsko stanje
selo 13.9	osnovna škola 0.4	znatno lošije od prosjeka 3.1
manje mjesto 14.6	srednja škola 38.1	lošije od prosjeka 14.1
manji grad 35.0	viša škola/preddiplomski studij 18.6	prosječno 58.3
grad 19.3	fakultet/diplomski studij 35.7	bolje od prosjeka 21.3
veliki grad 17.3	Poslijediplomski studij/magisterij/specijalizacija/doktorat 7.2	znatno bolje od prosjeka 3.1

Iz tablice 1 možemo vidjeti da većinu uzorka čine visokoobrazovane osobe s prosječnim ili iznadprosječnim primanjima. Najviše sudionika je odraslo u manjem gradu. Što se tiče drugih posebnosti uzorka, valja spomenuti i političku opredjeljenost sudionika, odnosno preferenciju lijevom ili desnom političkom svjetonazoru. Sudionici su iskazivali

slaganje na skali od 0 (lijevo) do 11 (desno), dok je broj 6 označavao centar. U našem uzorku uočavamo političku sklonost centru ($M = 5.33$, $SD = 2.85$).

Mjerni instrumenti

Skala sukcesije, identiteta i konzumacije (SIC)

Stupanj izraženosti predrasuda prema starijim ljudima procijenili smo pomoću rezultata na Skali sukcesije, identiteta i konzumacije (SIC) koju su konstruirali North i Fiske 2013. godine. Autori navode pojam *preskriptivnih stereotipa*, uvjerenja koja propisuju kakvi bi stariji ljudi trebali biti dok su deskriptivni stereotipi uvjerenja koja opisuju kakvi stariji ljudi jesu (North i Fiske, 2013). U ovom upitniku mjere se tri takva stereotipa, odnosno faktora, a to su sukcesija, identitet i konzumacija. *Sukcesija* se odnosi na proces u kojem se poželjne pozicije u društvu i resursi događaju u nizu ili slijedu. Primjer čestice koja je zasićena ovim faktorom jest „*Većina starijih radnika ne zna kada je vrijeme za prepustiti mjesto mlađim generacijama*„. Iako pripadnici srednje dobi imaju najveći društveni utjecaj, mogućnosti za mlađe ljudi više ovise o tome hoće li stariji ljudi odstupiti – pogotovo kada je riječ o zapošljavanju (stariji odlaze u mirovinu što otvara radna mjesta za mlađe). *Konzumacija* se odnosi na pasivno iscrpljivanje trenutnih zajedničkih resursa. Stariji više koriste društvene resurse, primjerice novac iz državnog proračuna i povlastice kod javnog prijevoza. Primjer čestice zasićene ovim faktorom jest „*Stariji ljudi su prevelik teret zdravstvenom sustavu*„. *Identitet* uključuje ograničavanje sudjelovanja starijih sudionika u aktivnostima koje su namijenjene mlađim ljudima. To se također odnosi na pokušaje preuzimanja osobina karakterističnih za mlađu dob ili recimo jezičnih izraza kojima se koriste pretežno mlađi naraštaji. Primjer čestice koja odražava ovakav stav jest „*U pravilu, stariji ljudi ne bi trebali ići na mjesta na kojima se druže mlađi ljudi*„.

Upitnik se sastoji od 20 čestica na kojima sudionici procjenjuju u kojoj se mjeri tvrdnja odnosi na njih na skali od 6 stupnjeva (1 - uopće se ne slažem, 6 - u potpunosti se slažem). Upitnik je opravdano koristiti kao jednodimenzionalan s obzirom na to da je kao takav korišten i u prethodnim istraživanjima i s obzirom na metrijske karakteristike koje upitnik ima na ovom uzorku. Iako su faktorskom analizom ekstrahirana 4 faktora najistaknutijim se pokazao jedan generalni faktor koji objašnjava 34.73% varijance rezultata (dobiveni karakteristični korijen iznosi 6.95). Preostala 3 faktora u znatno manjoj mjeri

pridonose objašnjenju varijance rezultata (F2 7.72%, 1.54 ; F3 7.15%, 1.43 ; F4 5.32, % 1.07). U prilog jednom ukupnom rezultatu ide i visok koeficijent unutarnje konzistencije koji u našem istraživanju iznosi .89 za cijeli uzorak (sukcesija - Cronbachov α =.83, identitet - Cronbachov alpha iznosi α =.80, i konzumacija - Cronbachov α =.71) te je gotovo jednak onome u istraživanju North i Fiske (2013) u kojem iznosi .90 za cijeli uzorak. Rezultat za svakog sudionika dobiven je jednostavnom linearnom kombinacijom rezultata svih čestica. Mogući raspon rezultata kreće se od 20 do 120. Viši rezultat ukazuje na višu tendenciju prema predrasudama prema starijim osobama.

Skala horizontalnog i vertikalnog individualizma i kolektivism (HVIC)

HVIC skala sastoji se od 29 čestica koje pripadaju jednoj od 4 subskale: vertikalni individualizam (VI), horizontalni individualizam (HI), vertikalni kolektizam (VC) i horizontalni kolektizam (HC). Individualizam mjeri 15 čestica, a kolektizam 14 čestica pri čemu subskala VI sadrži 8 čestica, subskala HI ih ima 7, VC ima 8 čestica dok subskala HC sadrži 6 čestica. Rezultat na svakoj subskali izražen je kao zbroj odgovora na odgovarajućim česticama. Rezultat izraženosti individualizma i kolektivism dobiva se zbrajanjem vertikalne i horizontalne subskale. Sudionici procjenjuju u kojoj se mjeri navedene tvrdnje odnose na njih, na skali od 5 stupnjeva (pri čemu 1 znači „uopće se ne odnosi na mene“, dok 5 znači „u potpunosti se odnosi na mene“). Upitnik su konstruirali Singelis i sur. (1995). Čestice za ovaj upitnik prevedene su s engleskog na hrvatski jezik u diplomskom radu Valenčić (1998). U ovom radu, koristimo upitnik individualizma i kolektivism kao operacionalizaciju alocentrism i idiocentrism.

S ciljem utvrđivanja faktorske strukture HVIC skale provedena je komponentna faktorska analiza. Provedena analiza glavnih komponenti daje 7 faktora kojima su karakteristični korijeni veći od 1. Dobiveni faktori zajedno objašnjavaju 56.69% varijance manifestnih varijabli. Međutim, kako se na *scree plot* prikazu ističu samo tri komponente, proveli smo i analizu glavnih komponenti s tri zadana faktora uz *varimax* rotaciju. Istraživanja na ovu temu koja su provedena u Hrvatskoj nisu potvrdila 4-faktorsku strukturu (Valenčić, 1998; Križanec, 2008; Pačalat, 2009; Šverko, 2009). Autorice su dobile 3 faktora (jedinstveni faktor alocentrism te horizontalni i vertikalni idiocentrism) koji objašnjavaju oko 40% varijance. U našem su istraživanju također ekstrahirana 3 faktora koji nakon *varimax* rotacije

zajedno objašnjavaju 38.66% varijance manifestnih varijabli. S obzirom na sadržaj čestica zasićenih na ovim faktorima, prvi faktor odnosi se na vertikalni idiocentrizam (13.29% varijance, $k = 9$), drugi na alocentrizam (objašnjava 12.95% varijance rezultata, $k = 12$), a treći na horizontalni idiocentrizam (12.41% varijance rezultata, $k = 8$), što je u skladu s drugim hrvatskim istraživanjima. Provedena je provjera pouzdanosti subskala, komponiranih na temelju rezultata faktorske analize, računanjem koeficijenta unutrašnje konzistencije Cronbach α . Cronbachovi koeficijenti pouzdanosti za dobivene komponente HVIC-a su sljedeći: .73 za vertikalni idiocentrizam, .76 za komponentu alocentrizma i .78 za horizontalni idiocentrizam. Kako bismo provjerili međusobnu nezavisnost dimenzija alocentrizma i idiocentrizma izračunali smo međusobne korelacije komponenti HVIC upitnika. Navedene interkorelacije prikazane su u tablici 3. Analizirani podaci ukazuju na nisku pozitivnu korelaciju između alocentrizma i horizontalnog idiocentrizma ($r = .14, p < .01$) što pokazuje da postoji povezanost između navedenih komponenti HVIC upitnika. Korelacija alocentrizma i idiocentrizma je statistički značajna ($r = .13, p < .01$). Pozitivna povezanost vertikalnog i horizontalnog idiocentrizma ($r = .27, p < .01$) je očekivana jer spomenute subskale pripadaju istoj komponenti upitnika, odnosno idiocentrizmu.

Sociodemografski upitnik

U sociodemografskom upitniku prikupljeni su podaci o rodu, dobi, obrazovanju sudionika, veličini mjesta u kojem je sudionik živio do punoljetnosti, samoprocjeni prihoda sudionikova kućanstva te lijevom ili desnom političkom uvjerenju.

Pitanja o iskustvu/kontaktu sa starijim osobama

Sudionici su trebali odgovoriti na pitanje koliko često razgovaraju ili provode vrijeme sa starijim ljudima čime smo ispitivali kvantitetu odnosa sa starijim osobama. Sudionici su odgovarali na skali od 1 do 5 (1 – skoro nikad, 5 – skoro svaki dan). Osim navođenja s kojom starijom osobom najčešće razgovaraju ili provode vrijeme te jesu li tijekom odrastanja živjeli sa starijom osobom (i ako jesu, o kojoj osobi se radi), ispitanici su zamoljeni da ocijene kvalitetu kontakta sa starijim osobama. Kao mjera kvalitete odnosa sa starijim osobama, od sudionika se tražila procjena na skali od 1 do 5 (1 – jako loša, 5 – jako dobra).

Postupak

Istraživanje je provedeno putem interneta tijekom lipnja i srpnja 2014. godine. Na početku je sudionicima dana uputa u kojoj je objašnjena svrha istraživanja. Sudionici su upozoreni da pod pojmom starije osobe smatramo osobe od 65 godina nadalje. Naglašeno je da je sudjelovanje u ispitivanju dobrovoljno i anonimno te da će podaci dobiveni u ovom istraživanju bit strogo povjerljivi i korišteni isključivo u istraživačke svrhe te prikazani na grupnoj razini. Ispunjavanje upitnika trajalo je otprilike 20 minuta. Povjerljivost svih prikupljenih podataka sudionika dodatno je osigurana onemogućivanjem bilježenja sudionikove IP adrese. Istraživanje je provedeno putem on-line upitnika na internet stranici QuestionPro. Sudionici su prikupljeni putem nekoliko društvenih mreža, foruma i elektroničkom poštom, te metodom snježne grude (svaki je sudionik dobio poveznicu na internetski upitnik, bio zamoljen da ga popuni te da pozivni mail s linkom proslijedi dalje).

REZULTATI I RASPRAVA

Deskriptivna analiza

Prvo je provedena deskriptivna analiza varijabli horizontalnog i vertikalnog idiocentrizma, alocentrizma, predrasuda prema starijim osobama i čestica koje se tiču kvantitete i kvalitete kontakta sa starijim osobama. U tablici 2 nalaze se vrijednosti aritmetičkih sredina i standardnih devijacija te minimalne i maksimalne vrijednosti navedenih varijabli. Kolmogorov-Smirnovljevim testom je provjeren normalitet distribucija varijabli te je ustanovljeno da distribucije rezultata na skalama predrasuda prema starijim osobama ($z = 0.62$) i alocentrizma ($z = 1.34$) ne odstupaju od normalne distribucije, dok distribucije rezultata na skalama horizontalnog idiocentrizma ($z = 2.07$, $p_{k-s} < .01$), i vertikalnog idiocentrizma ponešto odstupaju ($z = 1.84$, $p_{k-s} < .01$). Daljnjom analizom indikatora asimetričnosti (engl. *skewness*) i spljoštenosti (engl. *kurtosis*), jedino je distribucija horizontalnog idiocentrizma imala indikator asimetričnosti (eng. *skewness*) veći od 1 (-1.01), dok su indikatori spljoštenosti (eng. *kurtosis*) bili veći od 1 za distribucije horizontalnog idiocentrizma (3.38) i alocentrizma (1.85). S obzirom da svi indikatori ukazuju na umjereno odstupanje navedenih distribucija od normalne,

odlučili smo koristiti parametrijske postupke u istraživanju. Standardni statistički postupci koji zahtijevaju normalnost distribucije ne daju iskrivljene podatke ako uvjeti za parametrijsku statistiku nisu izrazito narušeni (Aron i Aron, 1994).

Tablica 2

Prikaz aritmetičkih sredina, standardnih devijacija, minimalnih i maksimalnih rezultata za varijable kontakta, predrasuda prema starijim osobama i idiocentrizma/alocentrizma (N = 446).

Ispitane varijable	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>TR</i>
Kvantiteta kontakta	3.60	1.19	1	5	4
Kvaliteta kontakta	3.92	0.93	1	5	4
Vertikalni idiocentrizam	2.86	0.58	9	45	36
Horizontalni idiocentrizam	4.01	0.55	8	40	32
Idiocentrizam	3.39	0.45	17	85	68
Alocentrizam	3.53	0.51	12	60	48
Predrasude prema starijim osobama	59.90	15.62	20	100	80

Legenda: *M* – aritmetička sredina; *SD* – standardna devijacija; *Min* – najmanji postignut rezultat; *Max* – najveći postignut rezultat; *TR* – totalni raspon

Iz tablice 2 možemo vidjeti da prosječan rezultat sudionika na skali predrasuda prema starijim osobama iznosi $M = 59.90$ ($SD = 15.62$), a kada podijelimo dobiven prosječan rezultat s brojem čestica dobije se vrijednost 2.99, što znači da naši sudionici u prosjeku nemaju posebno izražene predrasude prema starijim osobama u odnosu na teorijsku srednju vrijednost skale. Sudionici su procjenjivali učestalost kontakata sa starijim osobama prosječnom ocjenom, dok kvalitetu provedenog vremena smatraju vrlo dobrom. Triandis (1994; prema Križanec, 2008) ističe da u bivšim socijalističkim državama prevladava kolektivistička orijentacija. Među navedene ubrajaju se i zemlje bivše Jugoslavije. Ipak u Republici Hrvatskoj, sve je jača tendencija ka individualizmu zbog utjecaja zapadnog društva. U našem istraživanju utvrđena je veća zastupljenost kolektivističke orijentacije u odnosu na individualističku. Postoji značajna razlika u izraženosti idiocentrizma i alocentrizma ($t_{(445)} = -4.29$, $p < .01$). Valja istaknuti da je dobiveni efekt relativno malen, tj. da ne postoji velika razlika na što ukazuje i veličina učinka (Cohenov $d = 0.29$). Dobiveni rezultati su u skladu s prethodnim istraživanjima u Hrvatskoj (Valenčić, 1998; Križanec, 2008; Pačalat, 2009; Šverko, 2009). Autorice su dobile rezultate koji naglašavaju kolektivističku pripadnost hrvatskog društva iako navedena orijentacija nije ni približno istaknuta kao kod primjerice kineskih studenata (Pačalat, 2009). Statističku značajnost razlika između prosječnih vrijednosti alocentrizma te horizontalnog i vertikalnog idiocentrizma provjerili smo analizom varijance na zavisnim uzorcima te se F omjer pokazao statistički značajnim ($F = 592.18$, $p <$

0.01). To znači da postoji razlika između rezultata na tri komponente HVIC upitnika. Kako bismo znali između kojih komponentata je razlika statistički značajna proveli smo t-testove na zavisnim uzorcima. Sudionici postižu statistički značajno više rezultate na dimenziji horizontalnog idiocentrizma nego na dimenziji alocentrizma ($t_{(445)} = 14.47, p < .01$, Cohenov $d = .90$). Nadalje, sudionici postižu statistički više rezultate na alocentrizmu nego na vertikalnom idiocentrizmu ($t_{(445)} = 19.05, p < .01$, Cohenov $d = 1.23$) i više na horizontalnom idiocentrizmu nego na vertikalnom ($t_{(445)} = 35.60, p < .01$, Cohenov $d = 2.04$). Sudionici našeg istraživanja dakle najviše rezultate postižu na komponenti horizontalnog idiocentrizma potom slijedi alocentrizam te na kraju vertikalni idiocentrizam (navedeni rezultati nalaze se u tablici 2).

Kvaliteta i učestalost kontakata

Soliz i Harwood (2003) navode kako se, za većinu ljudi, međugeneracijski kontakt događa unutar obitelji. Tako danas, više nego ikad u povijesti, mnogo više djece i odraslih imaju živuće bake i djedove. Za većinu ljudi odnos s bakama i djedovima prvi je kontakt s osobama iz te dobne skupine. Pretpostavljamo da obitelj predstavlja kontekst u kojem kontakt ima najjači utjecaj na stavove s obzirom da je odnos unučadi s bakama i djedovima čest i ponavlja se u različitim situacijama, što je ključno za promjenu stava (Pettigrew, 1998; prema Tomašić, 2011). Većina sudionika, njih 60.1% ($n = 268$), je dala pozitivan odgovor na pitanje *Jeste li tijekom odrastanja živjeli s nekom starijom osobom?* Odgovori sudionika o kome se točno radi, prikazani su na slici 1. Najviše sudionika je tijekom odrastanja živjelo s bakom (53.6%), zatim s djedom (27.9%) ili nekim drugim članom obitelji (11.7%). Najmanje sudionika navodi neku drugu osobu (6.8%).

Na pitanje *S kojom starijom osobom najčešće razgovarate ili provodite vrijeme?* najviše sudionika daje odgovor baka (38.6%), zatim s drugim članom obitelji (26.7%), nekom drugom osobom (15%) od kojih najčešće navode kolege, klijente, prijatelje i majku. Nešto manji broj sudionika navodi susjedu (13.7%) pa zatim djeda (6.1%). Tomašić (2011) ističe da najčešći kontakt sudionici ostvaruju upravo s bakama što možda možemo objasniti činjenicom da žene imaju dulji životni vijek od muškaraca pa je time i veća vjerojatnost da će djeca održavati kontakt s bakama nego s djedovima. Uz to, žene su više orijentirane na bliske odnose i emocionalnu komunikaciju (Ferić, 2009).

Povezanost sociodemografskih karakteristika, idiocentrizma/alocentrizma i predrasuda prema starijim osobama

Kako bismo vidjeli postoje li korelacije između kriterija i prediktora u našem istraživanju izračunali smo Pearsonove koeficijente korelacije između svih ispitivanih varijabli. Ukoliko se osvrnemo na vrijednosti korelacija koje su prikazane u tablici 3, vidljiva je statistički značajna povezanost roda, dobi, obrazovanja, političkog usmjerenja, procjenjenog financijskog stanja, kvantitete i kvalitete kontakta i vertikalnog idiocentrizma s predrasudama prema starijim osobama. Veličina mjesta odrastanja, horizontalni idiocentrizam i alocentrizam sudionika nisu povezani s predrasudama prema starijim osobama.

Prijašnja literatura naglašava da su stavovi, razmišljanja i ponašanja karakteristična za individualiste češća kod muškaraca nego kod žena (Daab, 1991; Eagly, 1987; Hofstede, 1980; Triandis, 1994; sve prema Šverko, 2009), što se pokazalo i u našem istraživanju. Muškarci (pridružena im je numerička vrijednost 1) postižu veći prosječni rezultat na skali vertikalnog idiocentrizma dok žene (pridružena im je numerička vrijednost 2) postižu više rezultate na horizontalnom idiocentrizmu. Horizontalni idiocentrizam odnosi se na doživljaj sebe kao nezavisne osobe koja svoj status procjenjuje podjednakim s ostalim ljudima. Pripadnici društva s izraženim vertikalnim idiocentrizmom očekuju nejednakost među pojedincima i teže natjecanju. Brojna istraživanja provedena u različitim kulturama ukazala su na postojanje određenih razlika u vrijednosnim prioritetima između muškaraca i žena. Primjerice, žene veću važnost pridaju vrijednostima dobrohotnosti i tradicije (prije svega specifičnim vrijednostima jednakosti, pravde, emocionalne bliskosti i skrbi za druge) dok muškarci važnijima drže vrijednosti poticaja. Schwartz i Rubel (2005; prema Ferić, 2009) utvrdili su da muškarci sustavno veću važnost pridaju vrijednostima moći, poticaja, hedonizma, postignuća i nezavisnosti. Dob sudionika pozitivno je povezana s kvantitetom i kvalitetom odnosa sa starijim osobama te alocentrizmom. Mlađi ispitanici imaju izraženiji horizontalni idiocentrizam. Izraženiji alocentrizam povezan je s nižim stupnjem obrazovanja i odrastanjem u manjem mjestu te kod onih sudionika koji iskazuju bolju kvantitetu i kvalitetu odnosa sa starijim osobama. Osobe desnijeg političkog opredjeljenja iskazuju više vertikalnog idiocentrizma kao i osobe koje su odrasle u većim mjestima.

Tablica 3

Vrijednosti Pearsonovih koeficijenata korelacije između sociodemografskih karakteristika, varijabli kontakta, predrasuda prema starijim osobama i idiocentrizma/alocentrizma sudionika ($N = 446$).

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Rod	-												
2. Dob	-.08	-											
3. Stupanj obrazovanja	.10*	.16**	-										
4. Veličina mjesta do punoljetnosti	.11*	.12*	.08	-									
5. Životni standard	.00	.00	.18**	.10*	-								
6. Političko usmjerenje	-.06	-.05	-.09*	-.13**	.02	-							
7. Odrastanje sa starijom osobom	.12**	-.07	-.04	-.00	-.05	.04	-						
8. Kvantiteta kontakta	.06	.30**	.08	-.02	.06	.05	-.14**	-					
9. Kvaliteta kontakta	.08	.14**	.02	-.06	.09	.02	-.09	.48**	-				
10. Vertikalni idiocentrizam	-.16**	-.05	-.05	-.11*	.00	.01*	-.08	-.03	-.03	-			
11. Horizontalni idiocentrizam	.13**	-.010*	-.05	-.02	.06	-.01	-.04	.02	.05	.27**	-		
12. Alocentrizam	-.08	.19**	-.01*	-.23**	-.08	.17**	-.10*	.21**	.13**	.07	.14**	-	
13. Predrasude prema starijim osobama	-.18**	-.26**	-.24**	-.04	-.19**	.12*	.04	-.23**	-.27**	.29**	.06	-.06	-

** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Legenda:

Rod: 1 = muškarac, 2 = žena; Dob: izražena u godinama (raspon 16 – 75 godina)

Stupanj obrazovanja: 1 = nezavršena osnovna škola; 2 = završena osnovna škola; 3 = srednja škola; 4 = viša škola / preddiplomski studij; 5 = fakultet / diplomski studij; 6 = Poslijediplomski studij (magisterij, specijalizacija, doktorat)

Veličina mjesta do punoljetnosti: 1 = selo; 2 = manje mjesto (do 10 000 stanovnika); 3 = manji grad (do 100 000 stanovnika); 4 = grad (do 500 000 stanovnika); 5 = veliki grad (više od 500 000 stanovnika)

Životni standard: 1 = znatno nižim od prosjeka; 2 = nešto nižim od prosjeka; 3 = prosječnim; 4 = nešto višim od prosjeka; 5 = znatno višim od prosjeka

Doprinos sociodemografskih karakteristika, kvalitete i kvantitete kontakta sa starijim osobama te idiocentrizma/alocentrizma objašnjenju predrasuda prema starijim osobama

U nastavku obrade rezultata provedena je hijerarhijska regresijska analiza s ciljem ispitivanja samostalnog doprinosa sociodemografskih varijabli (rod, dob, obrazovanje sudionika, veličina mjesta odrastanja, samoprocjena životnog standarda sadašnjeg kućanstva, političko usmjerenje), samoprocjene kvantitete i kvalitete kontakta sa starijim osobama te varijabli vertikalnog i horizontalnog idiocentrizma i alocentrizma u objašnjenju predrasuda prema starijim osobama. Rezultati su prikazani u tablici 4.

S obzirom da je 60.1% sudionika ($n = 268$) tijekom odrastanja živjelo s nekom starijom osobom tu varijablu smo uzeli kao kontrolnu. U prvom koraku koeficijent multiple korelacije iznosi .00 ($R^2 = .00$, $F_{(1,444)} = .88$, $p > .05$) što nam govori da udio varijance predrasuda prema starijim osobama objašnjen varijablom „odrastanje sa starijom osobom“ nije statistički značajan.

U drugom koraku uvedene su individualne značajke sudionika. Ovakav model rezultirao je povećanjem objašnjene varijance kriterija za dodatnih 17.1% i to povećanje se pokazalo statistički značajnim uz rizik manji od 1% ($R^2 = .17$, $F_{(7,438)} = 13.06$, $p < .01$). Prediktori koji značajno doprinose predviđanju rezultata na skali predrasuda prema starijim osobama su: rod, dob, stupanj obrazovanja, životni standard kućanstva i političko opredjeljenje.

Brojna istraživanja (Rupp, Vodanovich i Credé, 2005; North i Fiske, 2013) ukazuju na to da muškarci imaju izraženije predrasude prema starijim osobama od žena. Do rodnih razlika djelomično dolazi zbog toga što žene postižu veće rezultate na dimenzijama srdačnosti te češće doživljavaju vlastiti identitet kroz povezanost s drugim ljudima i kroz stvaranje i održavanje socijalnih odnosa (Grgić, 2006).

Nadalje, uočavamo negativnu povezanost dobi i predrasuda prema starijim osobama. Iako istraživanja većinom pokazuju da stariji ljudi u usporedbi s mlađima imaju općenito više predrasuda (von Hippel, Silver i Lynch, 2000; prema Rupp i sur., 2005), to nije slučaj kada su stariji ljudi objekt procjene. Kite i sur. (2005) navode da mlađe osobe osjećaju snažniju identifikaciju s drugim mlađim osobama dok pri procjeni starije osobe sude o nekome tko nije dio njihove dobne skupine pri čemu je stvaranje dobnog jaza način da se održi pozitivan društveni identitet, što je u skladu s teorijom socijalnog identiteta.

Tablica 4

Rezultati hijerarhijske regresijske analize i regresijski koeficijenti (β) prediktorskih varijabli za kriterijsku varijablu predrasuda prema starijim osobama ($N = 446$).

Korak	Prediktori	Predrasude prema starijim osobama	
		beta (β)	<i>t</i>
1	Odrastanje sa starijom osobom	.04	.94
	<i>R</i> =.04, <i>R</i> ² =.00, <i>R</i> ² _c =.00, <i>F</i> =.88		
2	Odrastanje sa starijom osobom	.04	.79
	Rod	-.19	-4.15**
	Dob	-.25	-5.65**
	Stupanj obrazovanja	-.14	-3.16**
	Veličina mjesta do punoljetnosti	.05	1.13
	Životni standard	-.16	-3.69**
	Političko usmjerenje	.09	2.07*
	<i>R</i> =.42, <i>R</i> ² =.17, <i>R</i> ² _c =.16, ΔR^2 =.17, <i>F</i> =13.06**		
3	Odrastanje sa starijom osobom	.01	.23
	Rod	-.16	-3.56**
	Dob	-.20	-4.45**
	Stupanj obrazovanja	-.15	-3.35**
	Veličina mjesta do punoljetnosti	.03	.64
	Životni standard	-.14	-3.26**
	Političko usmjerenje	.10	2.31*
	Kvantiteta kontakta	-.06	-1.18
	Kvaliteta kontakta	-.18	-3.78**
	<i>R</i> =.47, <i>R</i> ² =.22, <i>R</i> ² _c =.20, ΔR^2 =.04, <i>F</i> =13.37**		
4	Odrastanje sa starijom osobom	.03	.61
	Rod	-.13	-2.93**
	Dob	-.18	-4.04**
	Stupanj obrazovanja	-.15	-3.42**
	Veličina mjesta do punoljetnosti	.04	.85
	Životni standard	-.15	-3.53**
	Političko usmjerenje	.09	2.06*
	Kvantiteta kontakta	-.05	-1.02
	Kvaliteta kontakta	-.18	-3.76**
	Vertikalni idiocentrizam	.25	5.63**
	Horizontalni idiocentrizam	.02	.37
	Alocentrizam	-.05	-1.13
	<i>R</i> =.53, <i>R</i> ² =.28, <i>R</i> ² _c =.26, ΔR^2 =.06, <i>F</i> =13.87**		

Napomena: beta (β) – beta, standardizirani regresijski koeficijent konačne regresijske jednadžbe, *R* – koeficijent multiple korelacije, *R*²_c – korigirani koeficijent determinacije, ΔR^2 razlika *R*²; *N* = 446, *p<.05; **p<.01

Podložnost predrasudama i stupanj obrazovanja su negativno povezani, a tu činjenicu podržavaju i podaci našeg istraživanja. Pojedinci s višim stupnjem izobrazbe najčešće imaju manje izražene predrasude jer obično više prate društvena događanja pa su i osjetljiviji na društvenu nepravdu. Manje školovane osobe imaju tradicionalnija uvjerenja o rodno i dobno prikladnim i neprikladnim osobinama (Lindzey i Aronson, 1985; prema Grgić, 2006).

Sudionici s višim prihodima imaju manju sklonost formiranja negativnih stavova prema starijima. Zbog boljeg materijalnog stanja vjerojatno imaju više prilika ostvariti osobne kontakte s članovima različitih vanjskih grupa i stvoriti pozitivnije stavove prema njima. Branton i Jones (2005) navode pozitivnu povezanost socioekonomskog statusa i socijalne potpore prema rasnim pitanjima.

Rezultati pokazuju da sudionici koji se pozicioniraju desnije na političkom spektru nepovoljnije evaluiraju starije ljude. Politika desnice je blisko povezana s konzervativizmom koji obilježava otpor prema promjenama i definiramo ga kao tendenciju da se preferiraju sigurni, tradicionalni i konvencionalni oblici ponašanja i mišljenja (Wilson, 1973; prema Šram, 2007). Konzervativne osobe su kritičnije prema onima koji krše norme i same sebe ograničavaju u pristupu informacijama i iskustvima koji nisu u skladu s njihovim očekivanjima čime zapravo pridonose daljnjem razvoju i održavanju predrasuda (Duriez, Soenens i Vansteenkiste, 2007).

U analizi čimbenika koji su povezani s predrasudama prema starijim osobama veličina mjesta odrastanja nije se pokazala značajnim prediktorom. U većim mjestima, kao i u zapadnim kulturama, prevladava individualizam, dok u manjim mjestima i istočnim kulturama prevladava kolektivizam. Stanovnici velikih gradova, pod utjecajem brojnijih medija, boljih obrazovnih i materijalnih prilika, razvili su zapadnjački način razmišljanja i stil života, dok su stanovnici manjih mjesta više zatvoreni i orijentirani prema sebi (Kopić, 2007). Mogući razlog zašto nismo dobili značajne razlike u predrasudama prema starijim osobama među sudionicima odraslima u ruralnim i urbanim područjima jest taj što se u manjim sredinama teži socijalnoj jednakosti dok u urbanim sredinama ljudi imaju više prilika doći u doticaj sa starijom populacijom (primjerice, na radnom mjestu) pa i jedni i drugi podjednako formiraju pozitivne stavove.

U trećem koraku, kada su uvedene varijable kvalitete i kvantitete kontakta sa starijim ljudima, model se pokazao statistički značajan pri čemu objašnjava dodatnih 4.4% varijance predrasuda prema starijim osobama ($R^2=.22$, $F_{(1,436)}=13.37$, $p<.01$). Značajan prediktor bila je samo kvaliteta odnosa sa starijim ljudima. Regresijski koeficijenti prethodno uvedenih prediktorskih varijabli nisu se značajno promijenili. Osobe koje procjenjuju svoj odnos sa starijima manje kvalitetnim iskazuju višu razinu predrasuda prema starijim osobama. Problem kod ovakvog tipa korelacijskog istraživanja jest što ne možemo ništa zaključiti o uzročno-posljedičnoj vezi između kontakta i mjere predrasuda. Moguće je da sudionici koji imaju

pozitivniji stav prema starijim ljudima ujedno imaju i bolju kvalitetu kontakta s tom dobnom skupinom, a možda upravo ta kvaliteta kontakata dovodi do pozitivnijeg stava. Usprkos tome, dobiveni rezultati su u skladu s prethodnim istraživanjima. Regresijska analiza potvrđuje da je kvaliteta, ali ne i frekvencija intergeneracijskog kontakta pozitivno povezana sa stavovima mlađih ljudi i ponašajnim namjerama prema starijima (Bousfield i Hutchison, 2010). Tomašić (2011) je ispitala povezanost kontakta sa starijim osobama na predrasude prema starijim osobama kod adolescenata te su rezultati pokazali da je jedino kvaliteta odnosa sa starijima povezana sa stavovima i to samo pri objašnjenju varijance eksplicitne mjere stava dok kod implicitnih mjera niti kvantiteta niti kvaliteta odnosa nisu značajni prediktori.

Na kraju, u četvrtom bloku regresijske analize uveli smo horizontalni i vertikalni idiocentrizam i alocentrizam pri čemu opet dolazi do porasta F-vrijednosti ($R^2=.28$, $F_{(12,433)}=13.87$, $p<.01$). Dodatno smo objasnili 6.1% varijance predrasuda prema starijim osobama. U ovom bloku prethodno opisani prediktori koji značajno doprinose objašnjenju rezultata na skali predrasuda prema starijim osobama su ostali isti. Vertikalni idiocentrizam se odnosi na potrebu za razlikovanjem od drugih kroz težnju višem statusu i kompeticiji s drugim pojedincima (Triandis, 1995). Stoga očekujemo da će pojedinci s izraženijim vertikalnim idiocentrizmom imati više predrasuda prema starijim osobama. Potvrdili smo naša očekivanja jer se vertikalni idiocentrizam pokazao jedinim značajnim prediktorom u ovom koraku te ujedno predstavlja i najznačajniji prediktor pri objašnjenju varijance predrasuda prema starijim osobama.

Zaključno, svim navedenim prediktorima objasnili smo 27.8% varijance predrasuda prema starijim osobama. U završnom koraku hijerarhijske regresijske analize statistički značajnima pokazali su se sljedeći prediktori (prema veličini β koeficijenta, od većeg prema manjem): vertikalni idiocentrizam, subjektivna procjena kvalitete odnosa, dob, životni standard, stupanj obrazovanja, rod i političko usmjerenje. Preciznije, sudionici izraženijeg vertikalnog idiocentrizma, mlađe dobi, muškarci, oni slabijeg materijalnog statusa, nižeg stupnja obrazovanja i desnijeg političkog usmjerenja pokazuju izraženije predrasude prema starijim osobama. Također, kvalitetniji odnos sa starijim osobama doprinosi smanjenju predrasuda prema starijim osobama. Budući da je relativno mali postotak objašnjene varijance na temelju naših prediktora, uočavamo kako zasigurno postoje još neki značajni prediktori pojma predrasuda prema starijim osobama koji nisu obuhvaćeni našim istraživanjem.

Metodološka ograničenja i preporuke za buduća istraživanja

Internet kao multimedijaska mreža i način komunikacije predstavlja moderno sredstvo za istraživanje stavova i ponašanja. Široka primjena online istraživanja u znanstveno-istraživačkim projektima ukazuje na mnogobrojne prednosti, ali i nedostatke. Prednosti online istraživanja su povećana dostupnost potencijalnih sudionika koji mogu biti geografski vrlo udaljeni, brzo i jednostavno prikupljanje potrebnih podataka, lakši pristup nekim društvenim skupinama, ekonomičnost te smanjena mogućnost pogreške pri unosu podataka.

Međutim, javljaju se i neki nedostaci kao što je slabija valjanost rezultata. Istraživač ima smanjenu kontrolu nad uvjetima u kojima se istraživanje odvija. Javlja se nesigurnost u pravi identitet sudionika jer teško možemo provjeriti njihovu dob i rod kao i ostale karakteristike. Istraživači nemaju mogućnost provjere razumijevanja upute i ne mogu pratiti ponašanje sudionika prilikom ispunjavanja upitnika. Zajamčena anonimnost nije jamstvo iskrenosti sudionika. Sudionici mogu upisivati netočne i iskrivljene podatke o sebi namjerno ili zbog tendencije davanja pretjerano pozitivnih procjena što nazivamo socijalno poželjno odgovaranje. Anonimnost omogućava ljudima da sudjeluju nemarno ili nedobronamjerno što može uključivati višestruko sudjelovanje iste osobe. Taj problem kontroliran je onemogućavanjem višestrukog odgovaranja s iste IP adrese. Nedostatak online istraživanja jest i ograničena reprezentativnost uzorka jer sudjeluju sudionici koji se znaju služiti računalom. Zbog takve autoselekcije sudionika podatke dobivene u ovom istraživanju treba pažljivo interpretirati.

Što se tiče karakteristika uzorka, stupanj obrazovanja sudionika ponešto se razlikuje od službenih podataka prikupljenih u posljednjem popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 2011. godine. Prema tom popisu ukupan broj visokoobrazovanih osoba koji se odnosi na osobe koje su završile preddiplomski, diplomski ili poslijediplomski studij, iznosi 16.4%, a ukupan broj visokoobrazovanih osoba u našem uzorku je čak 61.5% (Državni zavod za statistiku, 2013).

Daljnje ograničenje ovog istraživanja jest njegova korelacijska priroda što nam onemogućava određivanje uzroka i posljedica u odnosu predrasuda prema starijim osobama, idiocentrizma/alocentrizma sudionika i individualnih karakteristika.

Još jedan potencijalni nedostatak je činjenica da nismo mogli kontrolirati da li ispitanici daju procjene o osobi koju poznaju ili procjenjuju kategoriju starijih ljudi kako je navedeno u uputi. Naime, kada pojedinci evaluiraju određenu stariju osobu (kolegu,

nadređenog, prijatelja i slično) vjerojatnije će njihove procjene biti pozitivnije nego kada su objekt procjene stariji ljudi općenito kao što je slučaj u ovom istraživanju (Kite i sur., 2005). U ovom istraživanju objekt procjene sačinjavale su osobe starije od 65 godina. S obzirom da se trodjelna podjela starosti, koja obuhvaća raniju starost (65-74 godine), srednju (75-84 godine) i duboku starost od 85 godina nadalje, često koristi u gerontološko-zdravstvenim analizama (Galić i Tomasović Mrčela, 2013), možda bi došlo do promjene u iskazanim predrasudama kada bi sudionici uspoređivali različite dobne skupine starijih osoba.

Navedenih problema i metodoloških nedostataka bili smo svjesni već prilikom planiranja istraživanja, ali smatramo kako je provedeno istraživanje bitno jer su istraživanja predrasuda prema starijim osobama još uvijek rijetkost u našoj regiji. Skala predrasuda prema starijim osobama prvi put je primijenjena u Hrvatskoj i dobivene su zadovoljavajuće metrijske karakteristike osim što nije potvrđena trofaktorska struktura. Svakako se preporuča daljnja validacija instrumenta.

Polazeći od pretpostavke, na temelju dosadašnjih istraživanja u svijetu, da je autoritarnost pretežno osobina biračkog tijela “desnih” stranaka, kao i konzervativnog svjetonazora, pretpostavlja se kako postoji određena povezanost između stranačkog opredjeljenja i autoritarnosti kao dimenzije ličnosti (Šiber, 1998). Valjalo bi istraživanje proširiti i na ispitivanje povezanosti predrasuda prema starijim osobama s obzirom na navedene konstrukte.

Ovo istraživanje može poslužiti kao polazna točka daljnjem proučavanju predrasuda prema starijima ili stavova općenito. Dobro poznavanje odrednica koje su povezane sa predrasudama prema određenoj skupini ljudi može služiti poticanju pozitivnih stavova prema starijim osobama i to kroz edukaciju, kontakt i postizanje tolerancije već od najranije dobi.

ZAKLJUČAK

U ovom istraživanju razmotrili smo čimbenike koji su povezani s predrasudama prema starijim ljudima. Utvrdili smo da u našem uzorku prevladava kolektivistička orijentacija te blago povećani horizontalni idiocentrizam. Utvrđen je relativan doprinos roda, dobi, stupnja obrazovanja, životnog standarda ispitanika, političkog opredjeljenja, kvalitete kontakta te vertikalnog idiocentrizma u objašnjenju predrasuda prema starijim osobama. Muškarci, mlađe

osobe te osobe s nižim obrazovanjem imaju izraženije predrasude prema starijim osobama. Također, sudionici s izraženijim vertikalnim idiocentrizmom, desnijeg političkog opredjeljenja i slabijeg materijalnog statusa imaju više predrasuda prema starijim ljudima. Kvaliteta kontakta sa starijim osobama povezana je sa pozitivnijim stavovima prema njima.

LITERATURA

Allan, L. J. i Johnson, J. A. (2009). Undergraduate attitudes toward the elderly: The role of knowledge, contact and aging anxiety. *Educational Gerontology*, 35, 1–14.

- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, Boston MA: Addison-Wesley.
- Aron, A. i Aron, E. N. (1994). *Statistics for psychology*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice-Hall.
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Beatty, A. G. (2010). *Social contact with the elderly and degree of collectivism as correlates of ageism in caucasian and asian-american populations*. Dissertation. Ann Arbor: The Chicago School of Professional Psychology.
- Bousfield, C. i Hutchison, P. (2010). Contact, anxiety, and young people's attitudes and behavioral intentions towards the elderly. *Educational Gerontology*, 36, 451-466.
- Branton, R. P. i Jones, B. S. (2005). Reexamining racial attitudes: the conditional relationship between diversity and socioeconomic environment. *American Journal of Political Science*, 49(2), 359-372.
- Brown, R. (1995). *Prejudice. Its Social Psychology*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Cuddy, A. J. C., Norton, M. I. i Fiske, S. T. (2005). The stubbornness and pervasiveness of the elderly stereotype. *Journal of Social Issues*, 61(2), 267-285.
- Despot Lučanin, J. (2003). *Iskustvo starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Državni zavod za statistiku (2013). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine*. <http://www.dzs.hr/> (datum pristupa stranici: 1.2.2015.)
- Duriez, B., Soenens, B. i Vansteenkiste, M. (2007). In search of the antecedents of adolescent authoritarianism: The relative contribution of parental goal promotion and parenting style dimensions. *European Journal of Personality*, 21, 507-527.
- Ferić, I. (2008). Sustav vrijednosti kao odrednica dominantnih političkih preferencija. *Društvena istraživanja*, 17(4/5), 615-629.
- Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: psihologijski pristup*. Zagreb: Alinea.
- Franzoi, Stephen L. (2000). *Social psychology*. Boston: McGraw Hill.
- Galić, S. i Tomasović Mrčela, N. (2013). *Priručnik iz gerontologije, gerijatrije i psihologije starijih osoba - psihologije starenja*. Osijek: Medicinska škola Osijek.
- Grgić, N. (2006). *Ispitivanje izraženosti predrasude prema Romima*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Kite, M. E., Stockdale, G. D., Whitley, B. E. i Johnson, B. T. (2005). Attitudes toward younger and older adults: An updated meta-analytic review. *Journal of Social Issues*, 61(2), 241-266.

- Kopić, K. (2007). *Implicitne teorije inteligencije učenika osmih razreda: razlike s obzirom na spol i veličinu mjesta stanovanja*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Križanec, T. (2008). *Povezanost nacionalnog identiteta i alocentrizma/idiocentrizma*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Lacković-Grgin, K. i Ćubela Adorić, V. (2006). *Odabrane teme iz psihologije odraslih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Löckenhoff, C. E. i sur. (2009). Perceptions of aging across 26 cultures and their culture-level associates. *Psychology and Aging, 24*(4), 941-954.
- Lyons, I. (2009). *Public perceptions of older people and ageing: A literature review*. Dublin: National Centre for the Protection of Older People.
- Maričić, J. (2009). Teorije i istraživanja predrasuda u dječjoj dobi. *Psihologijske teme, 18*(1), 137-157.
- North, M. S. i Fiske, S. T. (2012). An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots. *Psychological Bulletin, 138*(5), 982-997.
- North, M. S. i Fiske, S. T. (2013). A prescriptive intergenerational-tension ageism scale: succession, identity, and consumption (SIC). *Psychological Assessment, 25*(3), 706-713.
- Pačalat, Ž. (2009). *Povezanost unutargrupne pristranosti i individualizma, kolektivizma, te osobnog i kolektivnog samopoštovanja*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Perišin, T. i Kufrin, V. (2009). Ageizam u televizijskom mediju na primjeru središnjih informativnih emisija HRT-a, RTL-a i NOVE TV. *Ljetopis socijalnog rada, 16*(1), 29-51.
- Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Zagreb: Alinea.
- Robinson, T. (2003). Older adults' perceptions of offensive senior stereotypes in magazine advertisements: results of a Q method analysis. *Educational Gerontology, 29*, 503-519.
- Rupp, D. E., Vodanovich, S. J. i Credé, M. (2005). The multidimensional nature of ageism: construct validity and group differences. *The Journal of Social Psychology, 145*(3), 335-362.
- Samovar, L. A., Porter, R. E. i McDaniel, E. R. (2013). *Komunikacija između kultura*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Schaie, W. K., i Willis, S.L. (2001). *Psihologija odrasle dobi i starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Singelis, T.M., Triandis, H.C., Bhawuk, D.P.S. i Gelfand, M.J. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: a theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*, 29(3), 240-275.
- Soliz, J. i Harwood, J. (2003). Perceptions of communication in a family relationship and the reduction of intergroup prejudice. *Journal of Applied Communication Research*, 31(4), 320–345.
- Solomon, S., Greenberg, J. i Pyszczynski, T. (1991). A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews. U: M. E. P. Zanna (Ur.), *Advances in experimental social psychology* (str. 261-302). San Diego, CA: Academic Press.
- Šiber, I. (1998). Autoritarna ličnost, politički svjetonazor i stranačka preferencija. *Politička misao*, 35(4), 193-209.
- Šram, Z. (2007). Socijalni konzervativizam i stranačke preferencije: slučaj Srbije. *Politička misao*, 44(4), 117–132.
- Šverko, D. (2009). Emocije u kontekstu dimenzija individualizma i kolektivism. *Društvena istraživanja*, 18(6), 1089-1105.
- Tofant, J. (2004). *Povezanost nacionalnog identiteta s osobnim i kolektivnim samopoštovanjem*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Tomašić, J. (2011). Doprinosi li međugrupni kontakt pozitivnijim implicitnim i eksplisnim stavovima adolescenata prema starim osobama? *Život i škola*, 26(2), 83 – 100.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.
- Triandis, H. C. i Suh, E. M. (2002). Cultural influences on personality. *Annual Review of Psychology*, 53, 133–60.
- Triandis, H. C. i Trafimov, D. (2003). Culture and its implications for intergroup behavior. U: R. Brown i S. Gaertner (Ur.), *Blackwell handbook of social psychology: intergroup processes* (str. 367–385). Malden: Blackwell.
- Valenčić, S. (1998). *Individualizam i kolektivism kod studenata zagrebačkog sveučilišta: prilog evaluaciji skale individualizma i kolektivism*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.